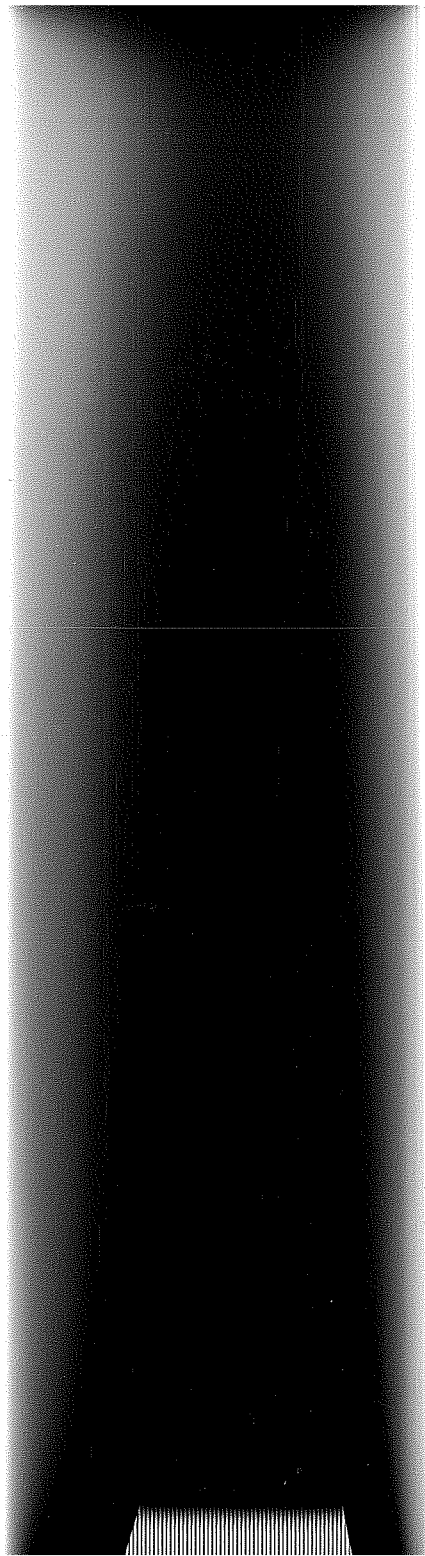

Landskap: Småland Upptecknat av: folklivskoll. G. A. Hartman
 Härad: S. Möre Adress: Pellamila, Vissefjärda
 Socken: Vissefjärda Berättat av: upptecknaren
 Uppteckningsår: 1947 Född år 1888 i Fåglaasjö, Vissefjärda

Block.s. 1-12.

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 10295 : /DE KLOKE .

När det gäller "de kloke" i denna bygden, så omspanner mitt minne knappt mer än 50 år, men en del av vad jag här kommer att meddela härrör från vad jag hört av mina föräldrar. På så vis går det skildrade tillbaka i tiden något mer än 50 år.

Några särskilt namnkunniga "kloka" gubbar eller gummor härifrån kan ej skrivas om, då det aldrig funnits sådana, men en och annan som "kunnat" lite mer än andra och använt besynnerliga tillvägagångssätt att bota sjuka osv, skall dock omtalas.

I Slott (ligger i Ellingsmåla, Vissefjärda) fanns något före min tid en gubbe, "Johan i Slott", som var bygdens hjälp i fråga om att dra i led, spila avbrutna ben och armar samt dra ut värkande tänder. Hans åtgörande hade inget sken av övernaturlighet över sig utan var han helt enkelt naturläkare.

I min hemby, Fåglasjö, hade vi till allra närmaste grannar ett bondfolk, som jag skall säga lite om. Bonden själv hette Olof Petersson, hans hustru var Kajsa-Lena och hans svärmor Kajsa, änka efter bonden Olof

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R M. 10295: 2.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Karlsson. Gamla-Kajsa, som den sistnämnda kvinnan hette, hade ord om sig att ha kunnat en del svartkonst. Hon lärde i sin tur ut "konsterna" till dottern Kajsa-Lena. Gamla-Kajsa sågs en gång en tidig morgon, enligt min mors berättelse, stå på deras egen ladugårdsdynga och kärna, symboliskt naturligtvis, för att därigenom skaffa sig bra smör-tur, få mycket smör samt att det gick fort att kärna. Och att detta skulle gå på andras bekostnad, att andra bondhustrur skulle i sin mån få mindre smör och med mera arbete, säger sig självt.

Denna Gamla-Kajsa var i min grönaste barndom, så långt jag minns, synerligen skröplig och vid denna tid ur spelet. Hon levde dock ända till omkring 1915-talet, och dottern dog för c:a 6-7 år sedan, bägge närmare 90 år gamla.

I fortsättningen skall jag bara nämna om Kajsa-Lena Petersson. Under det hon övertagit sin mors "praktik" anlätades hon då och då av både folk i trakten och rätt långväga. Sålunda var hon mycket ofta närvarande vid barnsängar i st.f. barnmorska eller som biträde, tills denna hann anlända. Barnmorskorna såg inte den lilla Kajsa-Lena med blida ögon, men faktiskt misslyckades hon aldrig i sin ansträngning att vara

ACC. N:R M. 10295:3.

barnaföderskorna till hjälp. Hon hade då ett par särskilda trick för sig, sades det. Så t.ex. när hon tvättat den nyfödde och skulle ta på "pinkan", d.v.s. linnet första gången, var hon noga med att trä på den högra armen av linnet först, så att barnet skulle bli högerhänt. En ödets ironi, kan man säga, var att hennes yngste son i alla fall blev vänsterhänt och är det fortfarande! Och när barnsängskvinnan efter födseln använt nattkärlet, lade K.-L. alltid ett par eldsglöder ner i detta, innan hon tömde ut innehållet.

När något barn hade fått revormar i ansiktet eller annorstädes, fördes de till K.-L. för att hon skulle "skriva" bort dem. Det skedde med en stoppnål eller strumsticka, och därunder muttrade hon något tyst för sig själv. Fick någon "stolstöt" eller stölsteget i ögat var hon även med om att ta bort detta genom att "hamra". Detta skedde genom att hon hade en trefot eller fotaring från spisen med tre ben, vilken hon höll löst mot samt slog lätt med knuten hand samt yttrade "Jag hamrar, jag hamrar." "Då skulle patienten säga "Vad hamrar du efter?" Och K.-L. fortsatte: "Jag hamrar bort stolstöten i ögat och i stolen (trefoten)"

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R M. 10295: 4LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Fick någon ett "bråte", d.v.s. smolk i ögat och inte kunde ta bort detta själv, gick de till K.-L., som kunde konsten att "vända" ögat, varvid hon använde en stoppnål eller strumsticka eller hårnål att kränga ut och in på ögonlocket med. Var det ett barn, som så hjälptes från sitt bråte i ögat och om det hade någon hemma eller i byn, som gav di, så var det efteråt att mjölka ditt några droppar i ögat. Om ögat hade inflammerats, så skulle dien lindra och läka.

En gång hade en pojke i 10-årsåldern, från byn, fått någon hårsjukdom, så att håret i nacken föll av och det blev en handstor barfläck. Hon ordinerade då att de skulle skjuta en skata - vilket även en granne effektuerade - samt sedan ta varm skatblod och stryka på barplattan. Vilket även det skedde. Om det var skatblodet, som hjälpte, kan inte jag veta, men pojken fick så småningom hår på "plattan". Jag vet detta säkert, för pojken var i min ålder ungefär samt kamrat till mig i skolan.

En annan gång hade en äldre kvinna i byn fått ros i ansiktet. K.-L. bad då ovannämnde "skytt" att hjälpa henne. ty hon sade, att det var inget mindre än "villarpaskott". Han gjorde så, och jag såg själv på hur kvinnan, sittande på en sten i trädgården fick sig en salva lossad

ACC. NR M. 10295: 5

över huvudet på sig. Det var ett löst skott, men det sades, att man som förladdning haft kvistar av nio slags träd och växter. Kvinnan blev så småningom kvitt sin sjukdom, utan att ha anlitat läkare - sådan hade man den tiden närmast till i "stan", Karlskrona - men om skjutningen haft denna botande verkan kan jag inte yttra mig om.

K.-L. och hennes man var bönder, sade jag tidigare, och hon kurerade deras egna kreatur, då de fick någon åkomma. En sak kommer jag ihåg, nämligen att de en sommar hade en kviga, som fick blodgång. För att bota den, tog hon (K.-L.) urin av kvigan samt gick ner i bolet, nära intill boningshuset, där det växte en gammal ståtlig al. Gubben hade hon med sig, och han borrade ett hål med en navare i en alrot. I detta hål slog man så urinen från kvigan som hade blodgång, varpå en tapp slogs i hålet. Huruvida K.-L. även mumlade några besvärjelser, kunde jag inte få reda på. Kvigan kryade visst på sig, så kuren hade väl varit "lyckad".

Det egendomligaste, som man hade att säga om K.-L. var, att hon företog sig något, som kallades "ta opp" för folk. Vad hon då gjorde, fick man egentligen inte riktigt reda på, men enligt vad min mor sade, hade K.-L. sopat opp vid kyrktrappan av det damm och den sand, som där kunde

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. NR M. 10295:6.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

fås tag i, och det var väl inte så svårt att komma över. Detta var att "ta opp" = hämta opp sopor vid kyrktröskeln. Detta erhållna blandades sedan i någon vätska, vatten eller sprit, och så skulle patienten ta in otäckheten. Hon var mycket berömd för denna kur, för hon hade sjuka, som kom många mil ifrån, bl.a. nerifrån Blekinge, för att be henne "ta opp" för sig.

Så kunde hon också "tappa" gamla manfolk, som hade fått urinstäm-
ma. Den siste jag såg gå till K.-L. i detta ärende var en gammal skräd-
dare, "Kryll-Olaves", så kallad för sitt lockiga huvud.

Kajsa-Lena blev inte i trakten sedd över axeln på grund av att hon "trollade", fast mer ansågs hon lite förmer än de andra bondmororna. Hon var mycket liten till växten, men hon hade ett mycket stritt humör, när hon så ville. Blicken var synnerligen skarp, det minnes jag särskilt, och vi barn hade mycken respekt för det lilla fruntimret. Hennes mor, Gamla-Kajsa, var vi rädda för, för om henne sades det att hon hade kunnat trolla, och då hon var mycket gammal och rynkig och ful, trodde vi det mer om henne än om K.-L.

K.-L:s gubbe var ^{även} likkistsnickare och anlätades till detta, när

ACC. NR M. 10295:7LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

helst det inträffade ett dödsfall i byn eller i närmaste byar. I hans lilla verkstad, belägen i ett särskilt litet hus intill boningshuset, stod han ibland och snickrade till kistor, stora och små, och vi barn gick ibland dit för att titta på, fast det var med en rysning. När trävirket var färdigt, målade han kistan med kimirök, så den blev svart, krossade sönder stenkol och strödde ovanpå locket, så att det skulle bli utstofferat. Stoffet fastnade i oljefärgen. Sist spikade han på svart eller vit tyll, rynkat, omkring kistkanten. Jag nämner detta, även om det inte direkt hör till rubriken, Folk i byn talade ofta om, att det spökade i likkistverkstaden, och mer än en sade sig ha hört bultningar därifrån mitt i natten. Det betydde, att någon i byn eller dess omnejd snart skulle dö.

Sin man var K.-L. mycket undergiven, trots att han inte alla gånger så styvt höll på den äktenskapliga troheten, sades det. Vad vi lade märke till och förundrade oss över var, att hon "niade" mannen, vilket ju inte var fallet i andra familjer, vi kände. "Ni, Olof" var hennes tilltal till äkta mannen. Olof P. var också slaktare och utövade detta yrke inom byn förnämligast. Så hade han byns och ortens första "riktiga "

ACC. NR M. 10295: 8.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

tröskverk, som drogs för hand och vilket han utlånade till andra bönder i trakten, varvid han själv alltid var med som "matare". Sedermera tillverkade O.P. egenhändigt av trä en stående vandring, så att han med oxar eller hästen behändigt kunde tröska av sin gröda. Ja, så får det då vara med beskrivningen av K.-L. och hennes man samt mor.

När barn hade "utslag" i ansiktet eller på detta och kroppen i övrigt, var det en absolut tillförlitlig hjälp, om någon, som hade krafter mer än andra, spottade det lilla barnet i ansiktet. Ett par gummor, som brukade göra så, var Anna-Kajsa i Stångsmåla samt Smed-Hanna i Fågla-sjö.

Engelska sjukan, här kallad "skervan", var mycket vanlig förr i tiden, och det fanns en och annan, som sades kunna bota denna åkomma. Det var endast kvinnor, som slog sig på att läka barn från skervan. Läke-dom gavs på fullt naturlig väg, men ett moment av mystik fanns alltid med. En dylik kvinna var fru Elgquist, Långasjö, maka till kyrkoherden där, vilken hade mycket stor praktik för så där 50 år sedan. Hon badade de små barnen i saltat vatten, smorde in lederna med tjära (trä-) samt lindade om de insmorda ställena. Hon påstod själv, att ingen som helst ho-

ACC. NR M. 10295:9.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

cus pokus var med i kuren. Eftersom hon var prästfru, så var det naturligtvis mycket viktigt, att hon uttryckligen betonade detta, för hur hade det annars gått? Prästfrun utberyktad för trolldom, det fick ju inte förekomma. Men om det i alla fall var lite besvärjelse med är inte fritt för det!

En annan, senare, klok gumma, med skervan som specialitet, var Hanna i Idemo, Ljuders socken i Kronobergs län. Även hit ner i Vissefjärda hämtades hon - det var för c:a 30 år sedan - och hon brukade även trä-tjära och bandage. Men hon hade dessutom lite mystiskt för sig med sockerbitar, som hon nöp sönder smått med en tång och räknade och la i högar. Detta såg jag själv vid besök i ett hem härstädes. Hanna är död för många år sedan, men så länge hon utövade sin verksamhet, hade hon fullt att göra dagligen, och särskilt om sön- och helgdagar på sommaren, ty då kom det besök ända bort från Karlshamnstrakten. Bilarna hade börjat användas, och med deras hjälp kunde "kundkretsen" bli större. Andra for med häst till henne, andra hämtade, som sagt, henne med häst och vagn. Och samtliga skerv-gummor tog betalt för sina tjänster, men honoraren var ju synnerligen moderata, även efter den tidens penningvärde. Hanna

ACC. NR M. 10295:10.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

hade två eller tre döttrar, som hon ville lära ut konsten till, men ingen av dem var hågad att träda i moderns fotspår.

Bland de gummor, som sades kunna bota skervan, var också "Friare - Ingrid" nere från Tvings socken i Blekinge. Långt upp norröver i södra Småland, bl.a. västra delen av Vissefjärda, där jag är boende, gick hon på tillsägelse för att bota någon stackars barnunge, som hade symtom på engelska sjukan. Namnet Friare-Ingrid hade hon fått, därför att hon även sysslade med bönemanskap i socknarna. När detta inte längre blev så lukrativt, tog hon sig för att bli "klok gumma" och bota skervan. Hon hade emellertid inte samma metod som de här ovan nämnda gummorna utan gav barnen medicin att ta in jämte, i svåra fall, tjära och bandage. För 50 år sedan var hon utgammal och jag såg henne inte mer än en enda gång. Hennes dotter lärde sig inte moderns "konst" utan slog sig i stället på att köpa upp bl.a. murklor. Barnen i byarna brukade ju under våren plocka denna förnämliga svamp, och då hon betalade lite mer än ortens handlare, gömde de sina murklor att sälja till henne. Murkla heter på ortens dialekt "mortla", och Friare-Ingrids dotter fick öknamnet Mortlaköringen eller helt enkelt "Mortlan". Hon var liten och tjock, så det

ACC. NR M. 10295://.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

vedernamnet passade, tyckte vi, alldeles utmärkt.

Som "kodoktare" hade vi i min barndom kogubben på Grimsgöl, Långasjö, Daniel Fredriksson, eller "Dängel" i Grimsjö. Men mest benämndes han bara kogubben. Något särskilt märkligt var det inte med honom, han var innan veterinärer kom till bygderna, för bönderna i denna trakt en tillgång. När korna eller hästarna eller några andra husdjur blev sjuka, var det bara att fara till kogubben, så fick man passande medicin till djuren. Var det svåra fall, förlossning av kor eller att ta bort efterbörd, så skjutsade man efter Dängel. Hans taxa var billig, men han hade ett stadigt rykte om sig att vara bra. Före eller samtidig med Dängel fanns en bonde i Kallamåla, Långasjö, som också var djurläkare, självlärd. Denne hette Jonsson, och han hade en dotter, som var lärarinna en termin här i Pellamåla vid småskolan omkring sekelskiftet.

Så till sist måste jag omtala vad jag hört berättas om en vandrande gubbe, Långe Finnen kallad. Han var väl, som namnet antyder, av finnblod, antingen från Finland eller också från Värmlands eller Dalar-nas finnskogar. Alltnog, för omkring 60-70 år sedan gick han omkring i dessa bygder, och jag tycker att jag har ett svagt minne av honom. Så-

ACC. NR M. 10295:12.

lunda skulle han ha levat och gått landsvägarna för cirka 55 år sen. Har minne av att han var verkligen lång och smal, gammal och skäggig och hade en stav i handen samt en läderränsel på ryggen. Ja, denne man sågs allt ibland komma till våra byar, men det var blott en eller två gånger årligen. Han gav sig ut för att kunna bota sjuka kreatur samt återställa tjuvgods och utpeka vem som utfört annat brott. Faktiskt anlätades han, för eftersom han var finne, ansågs han vara trollkunnigare än ortens s.k. kloka gubbar och gummor. Men han var en charlatan och filur, som mest av allt strävade efter att få sitt honorar, pengar och mat, husrum och brännvin, sedan fick det gå med det andra hur som helst. Det sades att han botade hästar med arsenik och att han även sålde av sin "makarje", som arseniken benämndes av allmogen förr, till den eller de, som ville bli kvitt sitt undantagsfolk snabbt. Men detta senare var ju kanske bara styggt förtal. Emellertid var han mycket noga att upprätthålla tron att han kunde trolla bland folk, och han åtnjöt också en med skräck blandad vördnad, när han kom på besök. Minnet av Långefinnen lever än bland de äldre i denna bygd liksom av alla andra, som på ett eller annat sätt bröt av från mängden, för "klokskap" eller för att vara original.-

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV